

ANTONI IGNASI ALOMAR I CANYELLES

Elisabet sa Fortesa

«la senyora emparedada»

Història de la resclusió i empoderament
religiós femení a la Mallorca
del segle XVI

SUMARI

PRÒLEG	11
INTRODUCCIÓ	15
ANTECEDENTS REMOTS DE LA RESCLUSIÓ	17
MOTIUS I OBJECTIUS DE LA RESCLUSIÓ	21
ORIGEN SOCIAL I ESTAT PERSONAL DE LES RESCLUSES.....	25
REGULACIÓ JURÍDICA DE LA RESCLUSIÓ.....	27
REGLES DE LES RESCLUSES	29
DIFERÈNCIES ENTRE RESCLUSES I BEGUINES.....	31
VIDA DE LES RESCLUSES	35
RITU D'INICI DE LA RESCLUSIÓ	37
LLOC DE TANCAMENT I DETALLS DE LA VIDA.....	39
Estructura	39
Mobles	40
Dieta	41
Vestit	41
Instruments de mortificació	42
Horari	42
Feina	44
DISTRIBUCIÓ TERRITORIAL I CRONOLÒGICA DE LES RESCLUSES.....	45
BEGUINES I BEGUINS A LA CORONA D'ARAGÓ	51
RELIGIOSITAT MODERNA.....	55
REFORMES DELS CONVENTS FEMENINS MALLORQUINS	59
NOUS CORRENTS RELIGIOSOS A MALLORCA ENTRE LA <i>DEVOTIO</i> <i>MODERNA</i> I EL CONCILI DE TRENTO.....	63
EL CONCILI DE TRENTO: REFORÇAMENT DE LA TEOLOGIA DE L'EXCLUSIÓ FEMENINA I ALTERNATIVES.....	65

BIOGRAFIA D'ELISABET SA FORTESA	71
Fonts.....	71
Família.....	72
Amistat amb Caterina Tomàs i influència d'Antonio de Castañeda	73
Casament.....	75
Viduïtat.....	76
Resclusió d'Elisabet sa Fortesa i mort	80
ELS CANONGES I EL RESCLUSATGE D'ELISABET SA FORTESA A LA SEU DE MALLORCA	85
FONTS DE CONEIXEMENT DEL CONTEXT DE LA VIDA D'ELISABET SA FORTESA.....	87
EPÍLEG	89
ANNEXOS	
I. Pintures del resclusatge d'Elisabet sa Fortesa (41).....	91
II. Encant dels béns d'Elisabet sa Fortesa	91
III. Llibres d'Elisabet sa Fortesa (26 obres, 30 volums), compradors a l'encant i preu	94
IV. Inventari dels béns del procurador reial Jordi de Santjoan, marit d'Elisabet sa Fortesa	97
V. Inventaris i encants de béns de beguines o beates mallorquines del segle XVI.....	119
VI. Encant dels béns del canonge degà de la catedral de Mallorca Jeroni sa Fortesa, germà d'Elisabet.....	139
VII. Beguines - beates documentades a Mallorca	144
VIII. Objectes relacionats amb la devoció als inventaris de les beguines o beates mallorquines	154
IX. Vestit de les beguines o beates mallorquines del segle XVI a partir dels inventaris de béns	156
X. Terminologia romànica de la resclusió	158
XI. Antoni Llorens i Clariana, editor de la biografia de Caterina Tomàs	160
APÈNDIX GRÀFIC	
I. Línia temporal de l'època d'Elisabet sa Fortesa	161
II. Geneograma de la família paterna d'Elisabet sa Fortesa	162
III. Geneograma de la família materna d'Elisabet sa Fortesa	163
IV. Geneograma de Jordi de Santjoan, marit d'Elisabet sa Fortesa, i del seu hereu	164
V. Imatges i plànols.....	165
NOTES	181

INTRODUCCIÓ¹

Elisabet sa Fortesa-Tagamanent i Gual-des Mur (Elisabet Santjoana i Fortesa, a l'època) és coneguda perquè va ésser l'única resclusa documentada a la història mallorquina, és a dir l'únic cas de tancament voluntari individual femení permanent per a fer una vida religiosa ascètica. També és coneguda per la seva amistat amb Caterina Tomàs, la santa mallorquina. En la relació destaca la diferència d'estatus social d'aquestes dues dones, l'una muller i vídua del procurador reial, i l'altra pagesa. Que sigui l'única resclusa contrasta amb l'alta freqüència de les *emparedadas* al Regne de Castella, però no amb la raresa de les rescluses al Principat de Catalunya i al regne de Nàpols i Sicília, territoris on arrelaren més les beguines, la gran alternativa a l'època a la teologia de l'exclusió femenina.² La religiositat de sa Fortesa té relació amb els seus contactes freqüents amb Caterina Tomàs i amb els del seu marit amb la cort, que l'acostaren als corrents religiosos castellans més moderns del segle XVI que foren els epígons dels *alumbados* i del següent il·luminisme hispànic.³ L'opció de sa Fortesa contrasta amb la de la seva amiga Caterina Tomàs, la santa mallorquina de vida religiosa contemplativa en comunitat, i amb la de les beguines, i és un índex de la difusió de la religiositat moderna entre la classe alta femenina, després de la pèrdua de la llibertat que tenien les monges, sobretot al monestir del Puig de Pollença. El tancament a un lloc tan eminent com el Mirador de la Seu, a un annex a un racó entre el primer contrafort de llevant i una capella, dona dramatisme a la seva opció. Estant davant la mar, només hi donava un finestró alt, perquè a la resclusa li importava més la visió del sagrari de la capella de Sant Pere per l'hagioscopi o finestró cap a l'altar, tapat ara pel retaule modern de Miquel Barceló.

Aquesta obra compara les alternatives que tenien les dones no casades de l'època d'Elisabet que no acceptaven la norma social que hom els volia imposar que deia «aut maritus aut murus», o casada o en clausura, si no volien ésser gairebé associades a les *fembres publiques*, i mostra l'origen d'aquestes opcions.

Acabam la narració de la vida d'Elisabet sa Fortesa i de les beguines de la seva classe social, del seu entorn familiar, i de les classes inferiors amb els inventaris dels béns d'Elisabet, del marit d'Elisabet, d'un germà canonge, de la

beguina rica Joana Aixalona i d'altres beguines, on destaquen les peces del vestit i els objectes de devoció personal. Un annex amb 102 referències de 76 beguines diferents de Mallorca amplia l'elenc establert fins ara.

A banda de l'apèndix gràfic sobre el resclusatge d'Elisabet sa Fortesa i les imatges de les rescluses i les beguines vistes pels contemporanis i per les generacions posteriors, es presenta una taula cronològica del segle XVI i tres geneogrames que situen Elisabet sa Fortesa en l'entorn familiar.